

MEVLEVİLİĞİ TEMSİL EDEN EŞYALAR

Yazan:

Mehmet ÖNDER

Konya Müzesi Müdürü

Evvelki yazımızda (1), *Mevlevi Giyim-1956. leri*'ni tetkik etmiştik. Bu defa, Mevleviliği temsil eden bazı eşyalarla, bunların şekilleri ve kullanış yerleri üzerinde kısaca duracağız.

Bilindiği gibi, tekke eşyaları, mensup oldukları tarikatın bünyesinden, onun çeşitli ihtiyaçlarından doğmuş olup çoğu zaman tarikatı temsil ederler. Bazan bu eşyaların diğer tarikat mensupları tarafından da kullanıldığı görülür. Meselâ, konumuza giren post, zikir tesbihi v. s. gibi tekke eşyalarını hemen bütün tarikat'lar da, bazı farklarla bulmak mümkündür.

Diğer tarikat eşyaları gibi, Mevleviliği temsil eden eşyalar da, tarikatın kuruluşundan sonra kullanılmaya başlanmış ve bu eşyalara mistik birer ifade verilmiştir. Mevlevilik, Mevlâna'nın vefatından sonra kurulduğu için, bu eşyaların menşei tarikatın kuruluş devri olan XIV., hattâ XV. yüzyıllardan sonraya almak lâzımdır. Mevlevilerce kullanılmış ve mevleviliği temsil etmiş eşyalardan bazılarını sıralayalım:

POST:

Geyik, kaplan, koyun, tiftik keçisi v. s. gibi yumuşak tüylü, terbiye edilmiş ve sergi olarak kullanılmış hayvan derilerine "post" denir. Post'un hemen her tarikatta önemli bir yeri olup, "post" sözü daima "makam" mânasına kullanılmıştır.

Tekke eşyaları ile, bunların ifade ettikleri mânadan bahseden *Esrar-ı Tac* (2) A. İzzet Koyunoğlu Kitaplığı yazmaları).

adlı bir risalede, postun, Peygamber *Hazreti İbrahim* zamanındanberi kullanılmakta olduğu, oğlu *İsmail*'i kurban edeceği zaman Allah tarafından *Cebrail* vasıtası

ile bir koç gönderildiği, İbrahim'in bu koç kurban ederek postunda namaz kıldığı, İsmail de babasının makamı olarak bu post üzerine oturduğu, bundan böyle, tarikat şeyhlerinin de post'a oturageldikleri kaydedilmektedir. Bu sebeptendir ki, tarikat şeyhlerine ve bilhassa Mevlevi şeyhine "posta oturan" anlamında "post-nişin" denilmiştir.

Tarikat inancına göre, postun beş köşesi, beş vakiit namazı ifade ettiği gibi, her köşesinin ayrı bir mânası vardır. Baş tarafta (mihrap) denir. Mihrab'ın sağındaki köşeye (bab-ı şeriat), solundaki köşeye (bab-ı tarikat) denir. Keza ayak tarafındaki sağ köşe (bab-ı mârifet), sol köşe (bab-ı hakikat)tır. (Resim: 1). Bunlar şu şekilde ifade edilmiştir: Şeriat, dinin dışı, hakikat içidir. Tarikat, şeriattan hakikate varan mânevî yol, marifet ise hakikat'e ulaştıktan sonra taşkınlık etmeyip sırrı gizlemek ve edebe riayet etmektir. Mevlâna Celâleddin, *Mesnevi* adlı eserinde (cilt: V. Dibace), şeriat'ı muma, tarikatı mumla yol almağa, hakikati varılacak yere, yani maksada ulaşmağa benzetmektedir.

Mevlevi dergâhlarında kullanılan postlar, makam ve mertebelere göre sıralanırdı. Bunlar, bilfarz Konya Mevlevi Dergâhında "Huzur-ı Pîr" denilen mahalde *Post Kubbesi* altına, *Semâhane*'ye ve *Meydan-ı şerif* odasına serilir ve şu makamların adını alırdı:

a) *Pîr Postu*: Tarikatın pîr'i Mevlâna Celâleddin adına serilen bu posta "Şeyh Postu" da denir. Postların sağ tarafına ve en başa serilen kıdemli bir post'tur. Kırmızı renkte olan bu posta, melevi şeyhi (post-nişin) oturur.

b) *Sultan Veled Postu*: Mevlâna'nın büyük oğlu ve tarikatın Hüsameddin Çelebi'den sonra, soydan ilk şeyhi *Sultan Veled* adına serilen bu posta "sertabbâh = Aşçı dede" postu da denir. Beyaz renkte olan bu

(1) Türk Etnoğrafya Dergisi, sayı: 1, s.: 77.

(2) Risale-i Esrar-ı Tac, s.: 174 (Konya'da,

post, şeyh postu'ndan sonra yer alır. Se-tabbâh, dergâh'a yeni gelen ve matbahta hizmet eden nev-niyâzların terbiyesi ile görevli dededir. Bu postun yanına bazan *sertârik* = *tarikatçı dede* ile *meydancı dede'nin* aynı renkteki postları da serilmiştir.

c) *Âteş - bâz-ı Velî Postu*: Mevlâna'nın aşçıbaşısı *Âteş-bâz-ı Velî Şemseddin Ibn-i İzzeddin* adına serilen post'tur. Bu postun da rengi beyaz olup, aşçıbaşı'nın umumi vekili sayılan (kazancı dede) ye aittir.

Bu üç büyük ve kutsal makamı ifade eden postlardan ayrı olarak diğer bazı postlar da vardır. Meselâ, aynı zamanda "çilehâne" olan mevlevî matbahında, yüksek bir sedirde serili bulunan ve nev-niyâzların üç gün oturarak ikrar verdikleri siyah renkli (saka postu) veya (ayak postu) da bu cümledendir.

Posta, niyâzla, hürmetle oturmak âdettir. Posta oturacak kimse, sağ ayağının baş parmağını, sol ayağının baş parmağı üzerine koyup, vücudunu belden itibaren hafifçe bükerek ve bu esnada başını da göğsüne indirmek suretiyle, eller göğüs-te çapraz, selâm verir ve öyle oturur. Semâhanede de, semâ baxlamadan önce "post duası" edilir.

SEMÂ TAHTASI (Meşk Tahtası:

Ceviz veya ihlamur ağacından yapılan 1 m. en ve boyunda kare şeklinde cilâlı bir tahtadır. Tahtanın tam ortasında iri, yuvarlak başlı, bakır veya pirinçten bir kabara çivisi çakılıdır. Çivi, sol ayağın baş parmağı ile orta parmağı arasına girecek şekilde tümsek olarak ayarlanmış ve etrafına dairevî bir yuva açılmıştır (Resim: 2).

Mevlevi dergâhları matbahında muhafaza edilen semâ veya meşk tahtaları, semâ öğrenecek (çıkarcak) dervişlerin talim ettikleri bir eşya olarak kullanılmıştır. Semâyâ yeni başlıyan bir mevlevi can'ı, çıplak ayakla tahtanın yanına gelerek baş keser (eğer), sol dizini yere kor, sağ dizini bükerek çöker. Çivinin başını hürmetle öperek (çivi ile görüşerek), sağ avu-

cunda tuttuğu bir miktar tuzu çivinin başına döker. Bundan sonra ayağa kalkarak sol ayağının baş parmağı ile orta parmağı arasına çiviye yerleştirir; böylece sol ayak kaymıyacak şekilde çiviye ve tahtaya tesbit edilmiş olur.

Sol ayağa *direk*, sağ ayağa *çarh* denir. Sol ayağını — diz bükülmeden — çivi merkez olmak üzere sola doğru çevirirken sağ ayağını, sol dizinin hizasına kadar kaldırır ve sol ayağa dikey olmak ve parmak uçları sola gelmek üzere yere basar, bu esnada usulünce kol açar. Böylece bir devir yapılır. Bu şekilde semâ meşki, semâzen çivisiz devir yapınca kadar devam eder. Semâ'ı, dedelerden usta bir semâzen meşkettirir. Bu şahsa (semâ dedesi) denir.

Bazı mevlevihanelerde, bilfarz Kon-ya'da, matbahın tahta döşemelerine çiviler çakılmak suretiyle, bu döşemeler meşk tahtası olarak kullanılmıştır. Diğer bazı mevlevihanelerde, bilfarz İstanbul Galata Mevlevihanesinde semâ, hususi bir meşk tahtasında öğretilmiştir.

ZİKİR TESBİHİ:

Ceviz, abanoz veya ihlamur ağacından yapılmış, iri taneli binlik tesbihlerdir. İmâme ve nişâneleri mevlevi sikkesi şeklinde oyulmuştur (Resim: 3).

Zikir, Allahın isimlerinden birini veya birkaçını tekrarlamak demektir. Bunun mevlevilikte tesbihle yapılmasına (halkaya girmek) adı verilir ve ekseriya sabah namazından sonra, ihya geceleri denen pazar ve perşembe akşamları, kandilde, yatsı namazından sonra mescidde, derin bir aşk ve vecd içinde, çekilirdi.

Zikir yapılacağı zaman şeyh, mihrabın önüne serilen posta, yüzü cemaata gelmek üzere oturur. Halkaya girecek, yani zikir âyinine iştirak edecek dervişler "halka" halinde çepçevre diz çöker. Şeyh'in tam karşısında oturan derviş, kollarında taşıdığı binlik tesbih'in imâmesini öperek şeyhe verir ve tesbihi açarak halkaya yayar. Herkes kendi önüne gelen taneleri tutarak öper. Bundan sonra şeyh "besmele" çekerek yüksek sesle (Allah...) der ve imâ-

meden itibaren bir tesbih tanesini sağa iter. Zikir devam ettikçe tesbih, halka içinde sağa doğru devreder. Şeyh, zikri kâfi bulduğu an işaret verir ve böylece zikir, bir dua ve gülbang'la sona erer. Bundan sonra tesbih, usulünce toplanarak dürülür. Zikir âyini bazı değişikliklerle, diğer tarikat'larda meselâ *Hamzavî*'lerde de görülür.

PAZARCI MAŞASI:

30 - 40 cm. uzunluğunda çift ağızlı ve kabzalı, bir kılıf (kın) a yerleştirilmiş, şiş şeklinde demirden bir alettir. Bazılarının sapı kıvrık olup (müttekâ = dayanak) şeklindedir (Resim: 4-5).

Mevlevî dergâhlarında, pazarda alış-veriş işleri ile görevli dede'ye "pazarcı dede" adı verilir. Pazarcı Dede, matbah canları gibi (hizmet tennûresi ve sikke) giyer, omuzuna uzunlamasına devşirilmiş "tura" denilen bir peştemal atardı. Çarşıya çıkacağı zaman, hizmetinin alâmeti olarak, beline yatağan vaziyetinde maşasını sokar ve bunu bir zincirle "elif-i nemed"ine bağlardı. Ayrıca, pazarcı dede, sağ elinde daima bir zembil taşır ve içindekilerini kimseye göstermezdi. Hiçbir mevlevî, *Bektaşî*'lerde olduğu gibi, keşkül vesair bir kap taşımazdı.

SOMAT (SIMAT):

1 - 2 m. çapında daire şeklinde tahta scfradır. Altına, 20 - 30 cm. yükseklikte bir iskemle konur ve üzerine siyah renkte, apliklerle süslü (sımağ meşini) serilir. Bu meşin bazan doğrudan doğruya yere de serilebilir. Bazı simat meşinleri dikdörtgen şeklinde olur ve karşılıklı oturulurdu. Buna (Elif-i Somat) denirdi (Resim: 6).

Mevlevilikte, yemek vakti, somat'ın etrafına postlar serilir, çepçevre havlular yayılırdı. Kaşıklar, sapları sağa gelmek ve yüzüstü kapanmak suretiyle sofraya dizilirdi. Herkesin önünde bir tutam tuz bulunur, yemeğe tuzla başlanır, tuzla bitirilirdi. Sofraya davet (Somata salâ) olduğu zaman dervişler matbahta toplanır, baş keserek (eğerek), sofranın etrafına bağdaş kurarlardı. Yemek sükûnetle, yavaş yavaş yenir, konuşulmaz, ağız şapırdatılmazdı. Yemeğin sonunda sofraya kıdemlisi

tarafından dua edilir, gülbang çekilirdi. Sofraya hizmet eden derviş, yemek bitinceye kadar niyaz vaziyetinde bekler, sakader, yemekten sonra sofrayı toplardı. Bu usul, diğer bazı tarikatlarda da görülmektedir.

18 BUDAKLI ŞAMDAN:

18 budağı olan piring bir şamdandır. Tepesindeki son budağı ile 19 olur. Altında, yayvan bir sahan mevcuttur (Resim: 7).

Mevlevilikte, 18 rakamı daima kutsal sayılmıştır (3). Mevlâna, büyük eseri *Mesnevî*'nin ilk 18 beytini bizzat yazmış. Diğerlerini de söyleyerek Çelebi Hüsameddin'e yazdırmıştır. Mevlevilerce bu 18 beyit, *Kur'an*'ın Fatiha'sı gibi, bütün *Mesnevî*'nin özü ve ruhu sayılmıştır. Keza, Tanrı adlarından (Hay' = Daima diri) sözü, ebced hesabıyla 18 dir. İşte, 18 budaklı şamdan bu esasa dayanmaktadır. Her budağına bir mum dikilir, 1001 günlük çile'yi dolduran mevlevî derviş'i hücreye çıkacağı gün, bu şamdanın 18 mumu uyandırılır (yakılır), hususi bir merasim yapılırdı. Şamdan, aşçıbaşı'nın nezaretinde matbaha muhafaza edilirdi.

DİĞER EŞYALAR:

Yukarıda saydığımız eşyalardan ayrı olarak, mevlevilerin kullandıkları diğer başka eşyalar da mevcuttur. Meselâ, mevlevî dergâhlarının en büyüğü ve genel merkezi olan Konya Mevlevî Dergâhında bir *Nisan Tası* vardı. Bir san'at şaheseri olan bu büyük tasa mukaddes sayılan Nisan yağmurları toplanır, bu suya Mevlâna'nın destarı batırıldıktan sonra, şifa suyu olarak hastalara ve ziyaretçilere ikram edilirdi. Türbedar dede'nin boynuna astığı inci işlemeli bir kese içindeki Türbenin *gümüş anahtarı*, mübarek günlerde hususi bir merasimle açılarak ziyaret edilen kırk bohçaya sarılı *sakal-ı şerif*, dergâha mahsus *mevlevî sancağı*, *buhurdan* ve *gilâptanlar* v. s. burada zikredilebilir.

(3) Fazla bilgi için bak: Mehmet Önder, Mevlevilikte 18. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, sayı: 85. Ağustos 1956.